

به نام پروردگار

پژوهشی در گویش رودباری (همراه با دستور گویش)

نورالدین هاشمی تکلیمی

سرشناسه : هاشمی تکلمی، سید نورالدین
 عنوان و پدیدآور : پژوهشی در گویش رودباری (همراه با دستور گویش)
 / سید نورالدین هاشمی تکلمی.
 مشخصات نشر : رشت: حرف نو، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری : ۴۶۹ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۲-۰۶۲-۶
 موضوع : رودباری گیلان.
 موضوع : رودباری گیلان — دستور.
 رده‌بندی کنگره : ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۲-۰۶۲-۶ / PIR ۳۲۷۶
 رده‌بندی دیویی : ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۲-۰۶۲-۶
 شماره کتاب‌خانه ملی: ۲۵۰۲۳۳۲

انتشارات حرف نو، رشت، خ آزادگان، جنب دبیرستان بهشتی (خ صناعی)
 خ حاتم، شماره ۴۹ تلفن ۳۲۴۴۷۳۳ - ۳۲۴۴۷۳۲

پژوهش‌های زبان گویش رودباری
 سید نورالدین هاشمی تکلمی
 حروفچینی و صفحه‌آرایی حرف نو
 چاپ نخست ۱۳۹۱ شمارگان ۱۰۰۰ نسخه
 خدمات چاپ راستین
 تمامی حقوق نشر کتاب محفوظ است.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۲-۰۶۲-۶
 قیمت ۹۰۰۰ تومان

فهرست

۷	پیش‌گفتار
۱۵	فصل نخست - واژه‌های گویش رودباری
۳۱۵-۱۷	واژه‌های الفبایی گویش
۳۲۷-۳۱۷	کارواژه‌ها
۳۳۲-۳۲۸	برخی پرسش‌های دستوری
۳۵۸-۳۳۳	برخی جمله‌ها و گفتگوهای روانه (برای بررسی دستوری)
۳۵۹	فصل دوم - دستور گویش رودباری
۳۷۶-۳۶۱	تعریف‌های دستوری
۴۱۴-۳۷۷	مصدرها در گویش
۴۵۵-۴۱۵	گردانش یا صرف فعل در گویش

پیش‌گفتار

فرهنگ و زبان گرانبار ایران زمین ریشه‌ای بسیار ژرف در جای جای این سرزمین پهناور دیرپا دارد که کارش و جستجو در هر زمینه‌ای از فرهنگ و زبان و گویش‌های این مرز و بوم، در هر چه پربارتر ساختن آن در این کهن جایگاه می‌تواند نقشی زاینده و به سزا داشته باشد؛ به ویژه اکنون که به دنبال رویدادهایی متفاوت چون کتاب‌های درسی، روزنامه، مجله و گسترش روزافزون رسانه‌هایی چون رادیو، تلویزیون، رایانه، ماهواره و... همراه با کوچیدن روستاییان و ده‌نشینان به شهرها و پشت سر نهادن فرهنگ و آداب و رسوم محلی خود و حل شدن در فرهنگ و زبان شهری به ویژه فارسی و امروزه زبان‌هایی بیگانه، این ریشه‌های اصیل و کهن روز به روز ناتوان‌تر و مستتر می‌گردند و در معرض خطر فراموشی و نابودی قرار می‌گیرند.

هر گونه کوششی که در این زمینه به عمل آید گامی است مثبت و سازنده در جهت اعتلای فرهنگ و زبان ایران زمین و خدمتی است به نسل‌های آینده که با در دست داشتن این آثار - هر قدر هم که اندک و ناچیز باشند - می‌توانند بیشتر و بهتر به ریشه‌یابی زبانی و فرهنگی خود بپردازند تا در برابر سیلاب تهاجمات زبانی و فرهنگی مقاومت کنند و در حفظ و نگهداری فرهنگ و زبان خود بکوشند.

نگارنده‌ی این اثر از دوران تحصیل در دانشسرای عالی تهران با تشویق و راهنمایی‌های استاد زبان‌شناس فرزانه و بزرگوار زنده‌یاد دکتر صادقی‌کیا که همواره دانشجویان را به گردآوری گویش‌های محلی تشویق و ترغیب می‌فرمودند، بر آن شد که به پژوهشی درباره‌ی گویش رودباری که خود از آن دیار بوده و در آن نشو و نما یافته‌ام، بپردازم و حاصل آن همین اثری است که اکنون در برابر شماست.

افسوس که به دنبال مشکلات فراوان و بدون هیچ توجیه و بهانه‌ای باید گفت: «پای همت لنگ بود» این کار فقط در حد جمع‌آوری و ثبت و ضبط متوقف ماند.

زلزله‌ی اندوهبار سی و یکم خرداد ماه هزار و سیصد و شصت و نه رودبار که منجر به

ویرانی و کشتاری هولناک و در نتیجه کوچ و پراکندگی روزافزون بازماندگان این دیار بلازده گردید بر آنم واداشت که جدی‌تر و پیگیرتر به کار پردازم و حاصل گردآوری‌های خود را به تدریج تدوین نموده تقدیم فرهنگ دوستان به ویژه همشهریان گرامی خود نمایم؛ باشد که با این خدمت اندک کمکی به حفظ این گویش شایای پژوهش و بررسی زبان، فرهنگ و ادب میهن عزیز خود ایران، کرده باشم.

منطقه‌ی کوهستانی و پراکنده‌ی رودبار، از نظر گویش ویژگی خاصی را داراست و آن این که از نظر تلفظ واژه‌ها و کاربرد فعل‌ها در هر محله و حتی در دو قسمت دور از هم یک محله، گاهی تفاوت‌هایی دیده می‌شود.

به ویژه آن که گویش قسمت شرقی سفیدرود با گویش غربی آن کلاً چنان است که گویی دو گویش جداگانه‌اند و حال آن که از نظر ساختار گویشی از یک آبشخور سرچشمه می‌گیرند و کلاً از نظر ساختار شاخه‌ای از زبان گیلکی هستند.

این گونه اختلاف‌ها و تغییرات در بسیاری از گویش‌ها و زبان‌ها نیز مشاهده می‌گردد و ظاهراً امری طبیعی است و فقط دقت نظر و توجه بیشتر می‌طلبد.

به هر حال برای آن که خوانندگان ارجمند به موضوع یاد شده بیشتر توجه فرمایند چند مثال نمونه در زیر آورده می‌شود:

در گویش رودباری واژه‌های زیر در محله‌ها و مکان‌های مختلف رودبار با تلفظ‌های مشخص شده‌ی زیر شنیده شده:

فارسی	گویش محلی مختلف (با آوانوشت آن)
تنور	تَنیر / Tanir / تَن / Tān / تَندیر / Tandir / تَندور / Tandur
خواهر	خَوَر / xōr / خَار / xār / خَوَر / xoar
شنیده‌ایم	بَشَنَوِسَم / Bešnavesseṁ / بَشَنَوِسَم / Bešnavessām / بَشَدِیَم / Bašdiēm
شنیدیم	بَشَنَوِسَم / Bešnavesseṁ / بَشَنَوِسَم / Bešnavessām / بَشَدِیَم / Bašdiēm
آمده‌ام	بُمِیَام / Bōmiām / بَامِیَام / Bāmiām / بَیْمِیَام / Baymiām

و بسیاری از واژه‌های دیگر از این دست.

و در همین جا لازم به یادآوری است که نگارنده در ثبت تلفظ واژه‌ها و فعل‌ها و مصدرها، به سبب آشنایی و دقت بیشتر، گویش زادگاه خود محله‌ی «تکلیم» (واقع در

پایین‌بازار رودبار مرکزی) را پایه و ملاک کار خود قرار داده‌ام^۱ و بنابراین از همشهریان ارجمندی که در محله‌های دیگر ساکن هستند انتظار دارد در تکمیل این کار فرهنگی بکوشند و چنانچه تفاوت‌های اساسی بین گویش جایگاه خود و این اثر می‌بینند، آن‌ها را دقیقاً یادداشت و با آوانگاری مشخص نمایند و اگر بزرگواری کرده برای نگارنده نیز ارسال نمایند، موجب سپاس‌گزاری و امتنان خواهد بود.

و چه بسیار مفید و سازنده خواهد بود که جوانان فرهیخته و تحصیل‌کرده‌ی امروز با وسایل و امکانات زیادی که در دسترس هست به جمع‌آوری و تدوین دیگر گویش‌های منطقه از جمله: توکی، کردی (منطقه‌ی عمارلو) و (گنجه)، گالشی و تالشی قسمت‌های کوهستانی رودبار بپردازند و با تأکید فراوان از همشهریان عزیز که در محله‌های ییلاقی کبته و کلاس (واقع در شمال غرب رودبار مرکزی) ساکن بوده یا هستند استدعا می‌شود چنانچه ممکن باشد با این جانب تماس بگیرند تا به جمع‌آوری گویش ویژه‌ی آن محله‌ها که نشانه‌های بسیاری از واژه‌های اصیل و قدیمی‌تر منطقه‌ی رودبار را می‌توان در آن‌ها یافت، اقدام بشود.

وظیفه‌ی خود می‌دانم به مردان، زنان و همه‌ی کسانی که در گردآوری این اثر، پاسخگویی پرسش‌هایم بوده‌اند و بدون همکاری صمیمانه و محبت‌آمیزشان این اثر پدید نمی‌آمد، مراتب قدردانی و حق‌شناسی خود را اعلام کنم و برای بسیار عزیزانی که در طول این سال‌های دراز رخت از جهان بر بسته و چهره در نقاب خاک کشیده‌اند، طلب آمرزش نمایم.

تورالدین هاشمی تکلیمی

رشت - فروردین ماه ۱۳۸۹

۱. یادآوری می‌شود که این موضوع هیچ خللی در تحقیق و پرسش‌های رهنمودی این کار وارد نکرده و بدون کوچکترین دخل و تصرف از سوی نگارنده، فقط پاسخ‌های شنیده شده ثبت و ضبط گردیده است و در این راستا سعی شده از افراد معمر (زن و مرد) و بی‌سواد و یا کم‌سواد و یا افرادی که کمتر به سفر رفته و با شهرنشینان در مراوده نبوده‌اند، استفاده شود (و با توجه به این که چند دهه از زمان جمع‌آوری گویش سپری شده است).

۲. از پژوهندگان عزیزی که اقدام به این کار می‌کنند تقاضا دارد حتماً اثر زیر را با دقت مطالعه فرمایند: راهنمای گردآوری گویش‌ها - از دکتر صادق کیا - انتشارات فرهنگ عامه زیر نظر دکتر صادق کیا (شماره‌ی ۱) چاپخانه‌ی دانشگاه تهران، سال ۱۳۴۰.

روشی که برای گردآوری گویش به کار رفته است

تا آن جا که مقرر بوده، روشی را که شادروان زنده یاد استاد دکتر صادق کیا در کتاب «راهنمای گردآوری گویش ها» توصیه نموده اند به کار برده ام و بر آن کوشیده ام که از راهنمایی های استاد به نحوی شایسته پیروی نمایم و بنابراین:

۱. واژه های مورد پرسش از همان کتاب راهنمای گویش یاد شده در بالا گرفته شده و گاهی به ضرورت ممکن است واژه های خارج از آن نیز مورد پرسش قرار گرفته باشد.

۲. در انتخاب واژه ها از هر گونه اعمال سلیقه ی شخصی خودداری شده، واژه ها به همان گونه ای که شنیده شده یادداشت گردیده است.

۳. تا آن جا که امکان داشته، افراد مورد پرسش (پاسخگویان در آن زمان) بی سواد، کم سواد و کمتر به شهر رفته انتخاب شده اند زیرا در غیر این صورت ممکن است اصالت گویش زیر سوال برود به ویژه آن که بسیاری از باسوادان یا افرادی که شهری مآبی را برای خود امتیازی می شمارند با تحریف تلفظ واقعی گویش، نتیجه ی مطلوب را به دست نمی دهند و چه بسا که ممکن است پرسشگر را به بیراهه و گمراهی بکشانند.

۴. در املای الفبایی واژه های گویش رعایت رسم الخط فارسی نشده و واژه ها با همان صدایی که شنیده شده، یادداشت گردیده اند و به هیچ وجه به معنای ریشه ی ساختاری واژه یا گونه ی نگارش و تلفظ آن در فارسی توجه نشده است، زیرا هدف از جمع آوری گویش صرفاً تلفظ خاص آن است و نه مواردی دیگر؛ مثلاً چون حرف های ا، ب، ج، ت، ط، ث، س - ص، ذ، ز - ض - ظ، غ - ق همگی به ترتیب با صداها ی زیر: ا، ت، س، ز، غ شنیده شده، تمام واژه ها با همین صداها گردآوری شده است.

در همین جا لازم به یادآوری است چنانچه در گویشی اختلاف صدای حرف ها به طور محسوس شنیده شود حتماً باید با دقت کامل این اختلاف صدای واژه مشخص گردد؛ به طور نمونه می توان از کاربری حرف های واژه ها در مناطق کردنشین، ترک نشین یا هم وطنان عرب زبان جنوب ایران نام بود که مثلاً حرف ه را مانند ح، غ را مانند ق، ا را مانند ع و غیره

تلفظ نمی‌کنند و تفاوت گویشوری حرف‌ها را به طور طبیعی (و نه به کمک علم تجوید) به کار می‌گیرند.

به هر حال برای روشن شدن و بهتر دانسته شدن روش املائی این اثر به مثال‌های نمونه‌ی زیر توجه شود:

نگارش فارسی	نگارش گویش	آوانوشت
عیاس	آبَاس	Abbâs
طاهر	تَاهِر	Tâher
ظاهر	زَاهِر	Zâher
صادق	سَادُع	Sâdoq
ذکر	زِکْر	zokr
ضعیف	زَیْف	zayf
مشهدی قربان	تَشْدِی عُزْبَن	mašdi qorbon

۵. بنابر تشخیص یا نظر شخصی دخل و تصرفی در واژه‌های شنیده شده نگردیده و آنچه که دقیقاً شنیده شده، ثبت گردیده است:

فارسی	تلفظ گویش	آوانوشت
آب	آو	Âv
بُر	بِر	Bez
عَلَف	اَلَف	Alef
انگشت	اَنگِشَت	Angîst
دست	دَش	Das
خون	خِین	xin
مو	مِی	mi
ناخن	ناخِین	Nâxin
موی سر	سَرِمی	Sare mi
آب دهان	گِلِس	Geles

۶. در مواردی که تلفظ واژه‌ی مورد پرسش به درستی از پاسخگو تفهیم نشده، سعی گردیده واژه‌ی مورد نظر در کاربری جمله یا عبارت شنیده و ضبط شود.

۷. در مورد واژه‌هایی که گوینده با تردید یا حدس و گمان پاسخگویی کرده از دیگران نیز پرسش شده تا تلفظ درست آن دریافت و تایید شود.
۸. چنانچه پاسخ پرسشی به نتیجه‌ی مطلوب نرسیده، جایش خالی گذاشته شده و کلمه‌ای تحریفی یا ساختگی ضبط نشده است.
۹. اگر برای واژه‌ای مثلاً دو نوع گویش متداول، شنیده شده هر دو نوع آن ضبط گردیده است و برخلاف روش نوشتار متداول حتی رعایت ادب کاربری واژه هم صورت نگرفته است.

به مثال‌های زیر توجه فرمایید:

فارسی	تلفظ گویش	آوانوشت
گره	پِشی	Pəši
گره	پِسی	Pesi
گره	پِشی	Piši
برنج (دانه خوردنی)	رِنج	Berj
برنج (همان)	رِیز	Riz
شاش	چامین	Čâmin
گه (مدفوع)	گِی	Gi
گه (همان)	پِیلا چامین	Pillâ Čâmin
گُل مژه	گِی سِلَم	Gi selom
گُل مژه	گُل مَج	Gol moja

۱۰. در قسمت پرسش‌های دستوری و گردانش (صرف فعل‌ها) از بخش دوم به بعد نیز از جمله‌ها و عبارت‌های همان منبع شماره‌ی (۱) استفاده شده است؛ زیرا بنا بر اظهارنظر استاد زنده‌یاد، جمله‌ها و عبارت‌ها به گونه‌ای تنظیم شده‌اند که برای زبان‌شناسان بررسی واژه‌ها و به ویژه ساختارگویی دست‌یافتنی‌تر و آسان‌تر باشد.
۱۱. در صرف فعل‌ها (گردانش) زمان‌هایی که درگوش کاربرد دارد ضبط شده و برای زمان‌هایی که درگوش کاربردی ندارند، معادل‌سازی نشده است.
۱۲. نشانه‌های الفبایی و آوایی به کار گرفته شده در ثبت و ضبط آوایی گویش به شرح زیر است:

الف - مصوت‌ها	G - g / گ
آ - ع / A - a	L - l / ل
ا - ع / E - e	M - m / م
اُ - ع / O - o	N - n / ن
آ - عا / Â - â	V / و
او - عو / U - u	Y / ی
ای - عی / I - i	پ - نشانه‌های دیگر:
صدای بین ا و اُ / ə	تکرار نشانه = تشدید (ˆ):
صدای بین ا و اُ / w	اژه / Arra / اَرُ
ب - صامت‌ها:	خط تیره روی نشانه = نشانگر کشیده تلفظ
ا - ع / A - a	شدن همان نشانه:
ب - b / B - b	مادر / مَاز / Mār
پ - p / P - p	مار / مار / Mār
ت - ط / T - t	خواهر / خَتر / xōr
ث - س - ص / S	خور (خوشید) / خُز / xor
ج / J	خط تیره بین دو نشانه = بیانگر جدایی دو
چ / Č	قسمت یک واژه:
ح - ه / H - h	گاززدن / گاززین / Gâz - zian
خ / X	
د - d / D - d	
ذ - ز - ض - ظ / Z	
ر / R - r	
ژ / Ž	
ش / Š	
غ - ق / Q - q	
ف - f / F - f	
ک / K	